

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Стаття присвячена розгляду проблеми професійної майстерності майбутніх соціальних працівників, пошуку шляхів її розвитку в педагогічних закладах освіти. У контексті дослідження професійна майстерність розглядається як комплекс професійних знань, властивостей особистості, які у сукупності з особистою мотивацією забезпечують високу результативність соціально-педагогічної діяльності, що характеризується суб'єктивністю і базуються на рефлексії, вихідними характеристиками якої є самопізнання, оцінка й аналіз особистісного і професійного «Я», самоаналіз професійної соціально-педагогічної діяльності, пошуки особистісного смислу й методологічних сутностей професійної діяльності – від смислу окремих дій і вчинків до її суті та смислу, які забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і високий рівень професіоналізму. Акцентовується, що від того, як буде проявлятися професійна майстерність майбутніх соціальних працівників, залежатиме успішність їхньої подальшої професійної діяльності.

Зазначено, що активні рефлексивні методи в межах підготовки майбутніх соціальних працівників сприятимуть визначенню мети використання знань щодо проявів суб'єктивної діяльності студентами в майбутній професійній діяльності; зіставленню фактичних результатів спостереження за клієнтами в ході практичної діяльності з теоретичними знаннями; проектуванню різноманітних способів виходу з важкої соціально-педагогічної ситуації на підставі особистісного суб'єктивного досвіду; визначенню напрямів механізмів професійно особистісного самовдосконалення та ін. Виявлено, що розвитку професійної майстерності майбутніх соціальних працівників ефективно сприяє впровадження в освітній процес активно-рефлексивних методів навчання в ході вивчення навчальної дисципліни, а також їхня участь у науково-дослідницькій діяльності, у творчих заходах у позааудиторний час. Згідно з поглядами авторів практична операційно-технологічна діяльність не є первинним системотвірним компонентом процесу підготовки студентів, оскільки фахівець стає професійним майстром не стільки через сукупність операцій, скільки завдяки усвідомленню і мотиваційній настанові, переживанню її сенсів, цілей, суспільної значущості.

Ключові слова: професійна майстерність, соціальний працівник, студенти, підготовка, рефлексія.

The article is devoted to the problem of professional skills of future social workers, finding ways to develop it in pedagogical educational institutions. In the context of the study, the professional skills of the future social worker are considered as a set of professional knowledge, personality traits, which, combined with personal motivation, provide high performance of socio-pedagogical activities characterized by subjectivity and based on reflection. The initial characteristics of which are self-knowledge, assessment and analysis of personal and professional "self", self-analysis of professional socio-pedagogical activities, search for personal meaning and methodological essences of professional activity – from the meaning of individual actions and deeds to its essence and meaning and, accordingly, a high level of professionalism. It is emphasized that the success of their further professional activity will depend on how the professional skills of future social workers are manifested.

It is noted that active reflective methods within the training of future social workers will help to: determine the purpose of using knowledge about the manifestations of subjective activity by students in future professional activities; comparing the actual results of monitoring clients in the course of practical activities with theoretical knowledge; designing various ways out of a difficult socio-pedagogical situation on the basis of personal subjective experience; determining the directions of mechanisms of professional and personal self-improvement, etc. It was found that the development of professional skills of future social workers is effectively facilitated by the introduction into the educational process of actively reflective teaching methods during the study of the disciplines, as well as their participation in research activities, in extracurricular activities. According to the authors, practical operational and technological activities are not the primary system-forming component of the process of preparing students, because the specialist becomes a professional not so much through a set of operations, but through awareness and motivation, understanding its meanings, goals, social significance.

Key words: professional skills, social worker, students, training, reflection.

УДК 378: 37.091.12:36-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/27.25>

Віщукаєва К.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Леонова В.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Глибокі перетворення соціальної структури суспільства вимагають адекватних конструктивних змін у галузі освіти. У Національній доктрині розвитку освіти особливу увагу приділено підготовці нової генерації фахівців соціально-педагогічної сфери, підвищенню їхнього професійного та загальнокультурного рівня. Виникає гостра необхідність у пошуку шляхів і засобів активізації діяльності соціального працівника, розвитку

сучасного стилю професійного мислення, вироблення потреби в самовдосконаленні.

Особливого значення в підготовці фахівців соціально-педагогічної сфери за сучасних умов набуває поєднання фундаментальної освіти та глибокого опанування наукових основ професійної діяльності із практичним її засвоєнням, формуванням практичних умінь і навичок. Основною метою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є не суто теоретичні знання, а знання як

інструмент побудови міжособистісної взаємодії за різних умов реальної соціально-педагогічної ситуації, яка постійно змінюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання підготовки соціальних працівників до професійної діяльності досліджувалися у різних аспектах, таких як: підготовка і професійне становлення соціального працівника (С. Архипова); інтегрований підхід до актуальних питань соціально-педагогічної теорії та практики (І. Богданова); професійна підготовка фахівців із соціальної педагогіки, зорієнтована на вивчення напрямів соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів (С. Пащенко, Л. Пундик); проблеми професійного-особистісного становлення фахівця у процесі професійної підготовки (О. Гура, Р. Вайнола), професійна підготовка фахівців до соціально-педагогічної діяльності за умов університетської освіти (С. Харченко); професійна підготовка майбутніх соціальних працівників за умов університетської освіти (О. Карпенко).

Питання професійної майстерності широко розробляються у працях Ю. Азарова, Е. Білозерцева, І. Зязюна, Н. Никандрова, В. Сластьонін, І. Синиці, Т. Хлебнікової та багатьох інших учених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес науковців до педагогічної майстерності, проблема розвитку професійної майстерності майбутніх соціальних працівників є не дослідженою як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Водночас досі немає єдиного підходу до визначення сутності, основних складників професійної майстерності й умов її розвитку, зокрема у майбутніх соціальних працівників.

Метою статті є означення сутності «професійна майстерність», виділення основних складників професійної майстерності майбутніх соціальних працівників і шляхів її розвитку за умов вищого педагогічного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Словник С. Ожегова визначає «майстерність» як «високе мистецтво в якій-небудь галузі» [4]. У педагогічному словнику В. Мадзігон пропонує таке визначення концепту «майстерність»: «Високе мистецтво в якійсь галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності. Майстерність передбачає наявність професійних знань, умінь і навичок, є рисою, яка відрізняє одного працівника від іншого, адже він творить щось неповторне, нестандартне» [7, с. 300].

З погляду акмеології майстерність є вищим рівнем розвитку особистості, сукупністю здібностей і узагальненого позитивного досвіду, професійних умінь у певній діяльності, що досягається на основі рефлексії та творчого підходу.

Для ефективної роботи соціальний працівник використовує поєднання мистецтва і науки. Слід

відзначити, що фахівець вносить певні нематеріальні активи у свою роботу – мистецтво побудови відносин, творче мислення, співчуття і мужність, оптимізм та інерцію, раціональні думки та відповідні цінності – і це впливає як на процес, так і на результат. Водночас соціальний працівник повинен поєднувати свої художні здібності зі знанням професії. Без мистецтва база знань не має великого значення, але мистецтво має обмежену ефективність, якщо воно не підкріплено знаннями. Соціальний працівник поєднує свою артистичну майстерність і наукові знання на практиці [2, с. 28].

І. Зязюн визначає педагогічну майстерність як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [6].

Ми погоджуємося з думкою Т. Хлебнікової, що професійна майстерність є комплексом професійних знань, властивостей особистості, які в сукупності з особистою мотивацією забезпечують високу результативність педагогічної діяльності, що характеризується творчістю і базується на рефлексії [8, с. 322–324]. Професійна майстерність – повна реалізація, самоздійснення особистості у професійній діяльності на основі рухомих інтегральних психологічних новоутворень [5, с. 325].

У контексті нашого дослідження професійну майстерність ми розглядаємо як комплекс професійних знань, властивостей особистості, які у сукупності з особистою мотивацією забезпечують високу результативність соціально-педагогічної діяльності, що характеризується суб'єктивністю і базуються на рефлексії. Вихідними характеристиками рефлексії є самопізнання, оцінка й аналіз особистісного і професійного «Я», самоаналіз професійної соціально-педагогічної діяльності, пошуки особистісного смислу та методологічних сутностей професійної діяльності – від смислу окремих дій і вчинків до її суті та смислу, які забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професіоналізму.

Отже, рефлексія виявляється в умінні свідомо контролювати результати своєї професійно-педагогічної діяльності й рівень власного педагогічного розвитку; особистісних досягнень: сформованість таких важливих для фахівця – соціального працівника якостей і властивостей, як креативність, ініціативність, націленість на співробітництво, упевненість у собі, схильність до самоаналізу, здатність до імпровізації, передбачення, ініціативного, критичного й інноваційного рефлексування і прогнозування результатів своєї діяльності, творча уява, а також професійно-педагогічні знання, уміння, навички.

Специфічні особливості професії соціального працівника впливають на специфіку суб'єктної діяльності, що насамперед визначається роботою

з особливою групою клієнтів – дітьми, які перебувають у тяжких життєвих обставинах, девіантними підлітками, неблагополучними родинами, що вимагає від майбутнього соціального працівника розвитку таких особистісних якостей, як відповідальність, емпатія, креативність, готовність завжди надати допомогу та підтримку. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність підготовки майбутніх соціальних працівників до рефлексії власної суб'єктної діяльності.

У дослідженнях В. Горшкової, В. Зінченко, Г. Ільїної, А. Соломатіної рефлексивність розуміється як одна з основних характеристик професійно-педагогічного спілкування. Важливість рефлексії в навчальному процесі відзначалася Л. Міщик, котра у зв'язку з цим наголошувала, що «динаміка навчального процесу реалізується шляхом рефлексивно опосередкованого засвоєння цінностей у студентів» [3, с. 21].

На нашу думку, ефективність цього процесу багато в чому залежить від організації дискусійних тем і питань (наприклад, у рамках дисципліни «Соціальний супровід клієнта» модуль «Професійна майстерність соціального працівника» тема «Я і професійна майстерність» пропонує обговорення таких питань: «У чому виявляється моя професійна майстерність», «Що необхідно робити для розвитку моєї професійної майстерності», «Моя професійна майстерність через 5, 10, 20, 40 років», «Я буду план розвитку своєї професійної майстерності»; тема «Я і успіх» передбачала такі дискусійні питання: «У чому виявляється моя творчість?», «Чому не всі люди творчі?», «Чи бувають професії не творчі?», «Що я роблю творчо»). Крім дискусій, цьому сприяли різні організаційні форми (брейн-ринг, тематичні вікторини, проблемна лекція, «круглий стіл», «інтелектуальний футбол», аудіовізуальна форма тощо), застосування оптимального поєднання колективних, групових та індивідуальних форм проведення занять.

Для розвитку професійної майстерності використовувалися активні рефлексивні методи навчання майбутніх соціальних працівників суб'єктної діяльності, адже метод розвитку рефлексії у комплексі з методами розвитку асоціацій і художньої репрезентації образів сприяє розвитку в майбутніх соціальних працівників напряму думок у процесі творчої діяльності та передбачає актуалізацію художніх компонентів сприйняття світу за допомогою літературних творів, образотворчого мистецтва, музики (формування певного ставлення майбутніх соціальних працівників до клієнтів групи ризику: маргіналів, девіантів, різних асоціальних явищ і процесів тощо). Активні рефлексивні методи в межах підготовки майбутніх соціальних працівників сприятимуть: визначенню мети використання знань щодо проявів суб'єктної діяльності студентами в майбутній

професійній діяльності; зіставленню фактичних результатів спостереження за клієнтами в ході практичної діяльності з теоретичними знаннями; проектуванню різноманітних способів виходу з важкої соціально-педагогічної ситуації на підставі особистісного суб'єктного досвіду; визначенню напрямів механізмів професійно-особистісного самовдосконалення та ін.

З метою посилення рефлексії, розвитку потреби в самоаналізі та корекції професійно-особистісних досягнень використовувалися такі методи: міні-лекції з використанням суб'єктних характеристик у практичній діяльності соціального працівника; вправи на вміння розуміти та приймати іншого; лекція-інформації, проблемні лекції; лекція-візуалізація; бінарний і змішаний тип лекції; вправи на розвиток свободи вибору і відповідальності за нього (засоби: «Творча активність»; «Виступ без підготовки», «Так-діалог», «Соціальна ініціатива»); тренінгові завдання, спрямовані на: усвідомлення особливостей самосприйняття себе та інших, сприйняття себе іншими; на виявлення особистісно-значущих цілей; рольова гра-дискусія «Творчість і «Я-образ» фахівця соціонімічного типу», «Професійний стиль фахівця соціонімічного типу».

Творчість грає важливу роль у соціальній роботі, тому що ситуація кожного клієнта є унікальною і постійно змінюється. Соціальний працівник із хорошою уявою може знайти чимало способів розв'язання проблеми, тоді як людина, позбавлена уяви, бачить тільки один або два варіанти, а можливо, взагалі жодного [2, с. 21]. Отже, на узагальнювальних заняттях проводилися конкурси професійної майстерності, театралізовані вистави, які сприятимуть розвитку у студентів умінь творчого мислення, творчого підходу до розв'язання практичних соціально-педагогічних завдань.

Великого значення набувало залучення майбутніх соціальних працівників до участі у творчих заходах у позааудиторний час і науково-дослідницькій діяльності.

Висновки. Узагальнюючи висловлене, вважаємо, що практична операційно-технологічна діяльність не є первинним системотвірним компонентом процесу підготовки студентів, оскільки фахівець соціонімічної сфери стає професійним майстром не стільки через сукупність операцій, скільки завдяки усвідомленню і мотиваційній настанові, переживанню її сенсів, цілей, суспільної значущості.

Таким чином, навчання майбутніх соціальних працівників рефлексії соціально-педагогічної діяльності має розглядатися як важлива умова розвитку професійної майстерності.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у визначенні умов розвитку професійної майстерності майбутніх соціальних працівників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Віцукаєва К.М. Рефлексія як засіб розвитку професійної майстерності майбутнього соціального педагога. *Виховання і культура*. 2013. № 2 (33). С. 153–154.
2. Клименко Ю. Професія соціального працівника: творча та наукова складові. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. Вип. 2. С. 19–28.
3. Міщик Л.І. Теоретичні засади підготовки соціальних педагогів до соціально-педагогічної діяльності. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія психолого-педагогічні науки*. 2009. № 6. Ч. 1. С. 18–21.
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Москва : Азбуковник, 1999. 994 с.
5. Основы социальной работы : учебник / под ред. П.Д. Павленок. Москва, 2001. 395 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / под. ред. І.А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
7. Педагогічний словник / под ред. М.Д. Ярмаченко. Київ : Педагогічна думка, 2002. 516 с.
8. Хлебнікова Т.М. Оцінка рівня професійної оцінки майстерності вчителя. *Управління школою*. 2011. № 22–24. С. 322–324.